KLÂSİK ÇAĞ ARAŞTIRMALARI KURUMU

I. SİMPOZYUM

KLÂSİK ÇAĞ DÜŞÜNCESİ VE ÇAĞDAŞ KÜLTÜR

Baskıya hazırlayanlar :
Prof. Dr. Suat SİNANOĞLU
Dr. Filiz ÖKTEM Dr. Candan TÜRKKAN

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ, ANKARA, 1977

z bir [illegible] Ancak konuşmamda da belirt[illegible]

PROF. DR. MACİT GÖKBERK

GÜNÜMÜZ KÜLTÜRÜ KLÂSİK ÇAĞA NELER BORÇLUDUR?

Sayın dinleyicilerim,

Bildirimin adı "Günümüz Kültürü Klâsik Çağa neler borçludur?" Bu başlığa bakınca uzun bir borç listesi çıkaracağım beklenebilir haklı olarak.

Ancak, ben başka bir yoldan yürüyeceğim, böyle bir listede yer alabileceklerin –bir felsefeci olarak, başlıca bilgi bakımından– *kaynağına* inmeği deneyeceğim.

Milattan önceki 7. ve 6. yüzyılların sınırları üzerinde (Ykl. 625-595) bugün bizim topraklarımızın içinde bulunan Milet'de Thales adlı birisi : "Arkhé –anamadde, en baştaki varlık– su'dur" demiş. (Aristoteles de Metaphysika'sının başlarında bildiriyor bunu).

İlk bakışta –şöyle kabataslak bakıldığında– bu önerme insana pek safiyane gelir. Hele varlığın niteliğini birçok bakımdan oldukça kavramış olan günümüz biliminin ölçülerine vurursak. Yalnız : burada önemli olan bu önermenin doğru ya da yanlış olması değil, bu önermeye vardıran *tutumdur*.

Bu tutumun da başlıca iki özelliği var :

1. İçinde bir *eleştirinin* bulunması
2. Bir *bağımsız düşünme*, başka bir deyişle : insanın kendisinin düşünmesi olması.

Bu iki özellik de birbirine karşılıklı olarak bağlıdırlar. Çünkü Thales "Arkhé su'dur" derken "ana varlık nedir?" sorusuna dinde bulunabilecek olan ve bulunan yanıtla yetinemiyor, bunun doğruluğundan kuşkusu var, dolayısıyle eleştirerek *kendisi* işin doğrusunu aramaya girişiyor; kısaca : kendisi, *kendi başına* düşünüyor.

İnsanın kendi başına düşünmesi de, o zamana değin görülmüş bir şey değil. Bundan önceleri insan, aklını kurcalayan içinde ve dışındaki varlık ile ilgili sorunların çözümlerini bağlı olduğu *dinde* hep *hazır* olarak bulmuştu. Din ise tek kişinin düşünmelerinin değil, ortaklaşa (kollektif) hayal gücünün ürünüdür. Üstelik de din, inan konusudur : inançlarına oldukları gibi, *eleştirisiz* bağlanmayı ister. Dinin yapısında var bu. Çünkü arkasında insanı kat kat aşan Tanrının ya da tanrıların bulunduğu varsayılır.

İlk belirtilerini Milet'li Thales'de bulduğumuz : hep eleştiri ile birlikte yürüyen bağımsız düşünce –yani dinin görüşlerine bağlı olmayan düşünce– gelişmesi boyunda, Batı Uygarlığının başlıca bir temeli olan büyük bir doğru bilgiler –gerçeğe uygun bilgiler– birikimine yol açacaktır. Bu yolun açılması için, dinin insana yüklediği gerçeğin yapısını bazan *ön-yargılardan arındırmak* kesinlikle gerekti. Din açısının bilinecek konunun yapısını nasıl çarpıttığına bir örnek olarak Renaissance'ta Hıristiyan Kilisesinin Kopernik sistemine karşı yaptığı sert tepkiyi anabiliriz. Kopernik deneyi gözlemeye ve bu gözlemenin düşünme ile değerlendirilmesine dayanarak, yeri evrenin merkezi olmaktan çıkarıp, onu gökyüzündeki sayısız yıldızlardan biri yapmıştı. Oysa Aristoteles'in gökyüzü tablosunu benimseyen Hıristiyan dünya görüşüne göre, yeryüzü Tanrı'nın tasarlayıp yürüttüğü insanlık dramının üzerinde geçtiği sahne idi. Bu ayrıcalığı dünyamızı bütün evrenin merkezi yapmıştı. Geri kalanları bir dekordular ancak; ve insanın yüzü suyu hürmetine vardılar.

Hıristiyan görüşü ile Kopernik'in görüp kavradığı arasındaki anlaşmazlık, hayalgücü ile deney verilerini işleyip değerlendiren düşünme arasındaki uyuşmazlıktır. Teknik terimlerle söylendikte : *mythos* ile *logos* arasındaki çatışmadır. Bu çatışmada logos'tan yana olan Kopernik yenilseydi, bugün dünyamızın görünüşü büsbütün başka olurdu.

Ancak, Kopernik'in yenik düşmesi olasılığı çok azdı. Çünkü arkasında Thales'ten beri boyuna artmış, gerçi bin yıllık Ortaçağda bir kenara itilmiş, ama Renaissance'ta büyük bir coşku ile yeniden ortaya çıkarılmış olan bir *bilgi birikimi* vardı. Thales'le başlayan o bağımsız arama-araştırmanın bir özelliği de *sürekli* oluşudur. Daha İyonya'da bu sürekliliğin hızla yol almaya başladığını görüyoruz : Thales'in hemşehrisi ve öğrencisi Anaksimandros anavarlığın apeiron olduğunu ileri sürer. Yine Milet'li Anaksimenes'e göre arkhé hava'dır. Efes'li Herakleitos'a göre ise ateş'tir. Anavarlık üzerindeki bu düşünceler yine İyonya'lı olması pek olası bulunan Demokritos'ta (Teos'lu = Sığacık, Urla'nın güneyi) doruğuna ulaşacaktır. Antik çağın en büyük doğa bilgini olan Demokritos'un atom öğretisi, temel varlığın atomlar olduğu derin sezgisine dayanan bu görüşü, çağdaş fiziğin madde anlayışını 2500 yıla yakın bir zaman önceden görme demektir. Gerçi Renaissance'a kadar Aristoteles'in fiziği ağır basacaktır. Ama Demokritos'unki de Epikuros ve Lucretius üzerinden Renaissance'a ulaşacak, Gassendi ile yeniden canlandırılarak Yeniçağ doğa anlayışının önplânına geçecektir.

Çağdaş fizik başlıca bir ilkesini de yine Demokritos'a borçludur : Demokritos'a göre, doğada olup bitenler hep mekanik olaylardır ve zorunlulukla olurlar. Doğanın neden-etki bağlantısı ile sıkısıkıya belirlenmiş olduğu, buradaki olayların bir erek (telos) gözetmedikleri, çağdaş fiziğin de temel görüşüdür.

Bütün bunları anlatırken gözönünde bulundurduğum : Thales'le başlayan bir tutumun, bir adımın günümüze neleri ulaştırdığını göstermeye çalışmak. Doğa üzerinde iki bin şu kadar yıllık bağımsız bir düşünmenin, bir arama-araştırmanın *sürekliliği* –âdeta bir ekip çalışması bu– günümüzdeki doğa bilimlerini oldurmuştur. Thales'ten kalkan o çizgi, günümüzde bir Einstein'a, bir Heisenberg'e kadar uzanmıştır. Bu arada *çağdaş tekniğin* arkasında bu *doğa bilimlerinin* olduğu düşünülürse, Milâttan önceki 6. yüzyıl başlarında İyonya'da görünen bir tutumun nereye vardığı anlaşılır.

Doğa bilgisi için bu söylenenleri, *insanın kültürüne* ilişkin bilgi kadrosu için de söyleyebiliriz. Milâttan önceki 5. yüzyılda Attika'da ortada görünen ve *sofist* denilen gezici öğretmenler felsefenin ilgisini *insana* çevirmişlerdi. Şimdi insan, ruh yetilerinin işleyişi ile, dili ile, dini ile, bilgisi ve ahlâkı ile, toplumu ve devleti ile, yine *gözlemleri düşünmede değerlendiren* bir bilme tutumunun konusu olmuştu. Ancak, insanın dünyasına, –doğa alanına olduğu gibi– böyle bir bilme yöntemiyle yaklaşınca, ortaya atılan bilgiler,

o zamana kadar dayanağını dinde bulan bir *geleneksel değerler* (normlar) düzeyinin altüst olmasına yol açmıştır. İnsan eliyle konmuş (thesei) olan her şeyden ilkece kuşku duyan sofistler, örneğin şu gibi savları ileri sürebilmişlerdir: "Yalnız Yunanlılar kendi aralarında değil, Yunanlılar ile barbarlar da doğadan eşittirler. Sınıf ayrılıkları, ayrıcalıklar, soyluluklar, bütün bunlar insanın koyduğu şeylerdi" (Antiphon). "Tanrılar, kurnaz politikacıların yurttaşları itaatli kılmak için buldukları birtakım kuruntulardan başka bir şey değildirler" (Kritias).

Bu *devrimci düşünceler*, elbette, bir değer kargaşası, dolayısiyle derin bir *bunalım* yaratmıştı. Platon gibi kurulu düzene destek arayan düşünürler, onun için, sofistleri, adlarının bugüne kadar kötüye çıkmasına neden olacak şekilde kıyasıya yermişlerdir. Ama, sonunda *Platon*'un da yaptığı, artık göçüp gitmekte olan kutsal düzen yerine, başında bilge kişilerin bulunacağı ideal bir devlet koymayı tasarlamak olmuştur. Bu ideal devlet de, onun yine yaşantılarını –Syrakusai sarayında ve Atina'da görüp geçirdiklerini– işleyen aklının ürünü idi. Platon'un hocası *Sokrates* de aklını kullanmasına kurban gitmiştir. O da sofistlerin bunalımı büsbütün derinleştiren göreciliklerine karşı çıkarak, insanların bir arada yaşamalarını sağlayacak ortak değerleri aradığı için, bu konuda *düşündüğü* için sofist sanılmıştır. Sofistlerin de yaptığı buydu: kutsal geleneğe olduğu gibi inanmıyorlar, onu eleştiriyorlar, üzerinde *düşünüyorlar*, düşünmelerinin ürünü olan normlar bulmağa çalışıyorlardı.

İnsan konusuna bu yaklaşım da burada durup kalmayacak, Ortaçağ kesintisini aşarak, *Renaissance*'la yeniden ele alınacak, tüm kültür değer ve kurumlarını aklın sıkı denetiminden geçiren 18. yüzyıl aydınlanmasında doruğuna ulaşacaktır. Günümüz de böylesine bir *Aydınlanmanın* sürüp gitmesidir. Örneğin "insanlar doğadan eşittirler" diyen Antiphon ile başlayan bir çizgi, çağdaş demokrasinin babası sayılan Rousseau'ya ulaşır. Çağdaş devrimlerde büyük yeri olan "doğal haklar" –ius naturale– anlayışının kaynağı da burasıdır. Kritias'ın ateizmi de bir Feuerbach'a bir Nietzsche'ye kadar gelir.

Doğa gibi insan da bağımsız olarak, –din ve geleneğin önyargılarından kurtulmuş olarak– ele alınınca, insan gerçeği aydınlanmaya, *onur* ve değeriyle insan belirmeye başlamıştır. Ortaçağda insan, Tanrının ve onun yeryüzündeki temsilcileri olan kilise ile feodal beylerin *kulu* idi. Klâsik çağ dünya görüşünün "yeniden doğması" olan Renaissance'taki *humanizma* akımı, yani insanın ne olduğu, özünü nasıl gerçekleştireceği konusundaki düşünme ve aramalar, insana bağımsızlığını kazanmak, merkezinde Tanrının değil de insanın bulunduğu *bu dünyaya* yönelik bir kültürü kurmak yolunu açmıştı. Bugün insanın onuruna saygı duymak, özgürlüğünü, eşitliğini görmek istiyorsak, bütün bunları yüksek değerler sayıyorsak, bu değerlerin en iyi demokraside gerçekleşebileceğine inanıyorsak, bütün bunlar için bundan 2500

yıl önce Batı kıyılarımızda başlamış olan bir gelişmeye pek çok şey borçluyuzdur.

Bu gelişme belli bir *uygarlık stili* oluşturmuştur. Bu stil içinde büyük yeri olan *bilime* nasıl varılacağını, Platon'un öğrencilerinden Herakleides Pontikos'un "philosophia" sözcüğü için anlattıklarından öğrenebiliriz. "Pythagoras kendisine *philosophos* –filozof– dermiş. Çünkü ona göre *sophia* –bilgelik–, o eksiksiz doğru ancak tanrılara yaraşır. İnsana ise ancak *philosophia*, yani bilgeliği sevmek, dolayısiyle ona ulaşmaya çalışmak düşer,, (Philosophia sözcüğü Aristoteles'e kadar hem felsefe, hem bilim demek).

Bu anlayışta bilimin amacı, varlığın tümünü doğru olarak kavramış olan tam, yetkin bilgidir. Buna da sonsuz sürüp gidecek çabalarla, uğraşmalarla varılır. Bu dinamizmi dolayısiyle, kültür tarihçisi *Osvald Spengler*, Batı Uygarlığına *Faust'vari kültür* diyor. Goethe'nin Faust adlı tragedyası –kaba-taslak söylendikte– şu sözlerle başlar : "Felsefeyi de, hukuku, tıbbı, hattâ tanrıbilimini dc uğraşıp didinerek baştan aşağıya okudum, inceledim. Ne var ki, döndüm arlaştım, yine aynı yerde buldum kendimi. Zavallı ben. Aklım eskiden neyse, yine o".

Bu sözlerde bilgiye bir doyamama var, daha bir ileriye gitme özlemi, *tutkusu* var. İşte bu tutku Batı Kültüründe bilginin *sürekliliğini* ve varlığın *bütün alanlarına* yönelmesini sağlamıştır. İşte, bugünkü, tarihin görmediği ve gittikçe de büyük bir hızla artan bilgi birikimi böyle bir davranışın ürünüdür.

Böyle bir davranışı da bütün tarih boyunca Batıdan başka *hiç bir yerde* bulamıyoruz. İyonya'da Batı Kültürünün stilini belirleyecek olan bilimsel düşünüş başladığı sıralarda, Çin'de de, Hint'de de çok ilginç gelişmeler, hattâ bir kültür patlaması oluyordu diyebiliriz. Konfuçius 531-475 yılları arasında yaşıyor –Efesli Herakleitos ile aşağı yukarı yaşıtı Laotse de bu Milâttan önceki 6. yüzyılda doğmuş (Ykl. 571)–. Buddha da 6. yüzyılda doğup 5. yüzyılda ölüyor. Sonraki *Upanişad*'lar yine bu yüzyılda yazılmışlar.

Ancak, Batı ile Doğu'nun tutumları arasında ilkece bir ayrılık var dersek pek yanılmayız gibi geliyor. Örneğin *Upanişad*'lar, Hint düşüncesinin bu büyük yapıtı, din ile felsefe sınırları üzerinde bir öğretim; dinden tam kopmuş değil. Batıda antik çağ sonundaki felsefenin araçlarıyle dini bir dünya görüşü oluşturmak denemelerine –örneğin yeni-Platonculuğa– benziyor. Konfuçius ise pozitivist, bu dünyaya dönük bir düşünür; başlıca yaptığı da devlet yönetimi konusunda *işe yarar* düşünceler, öğütler geliştirmesi. Burada da pratiğe (praksis) yönelik olması, bilginin baş özelliği. Oysa Batı düşüncesinin başında ve temelinde –sözcük anlamıyle– *theoria* var. Burada ilkin istenilen : gerçeğin yapısını görüp kavramaktır : bilmek için bilmek önce gelir ve gelmiştir. Batı düşüncesinde Aristoteles Metafizik'inde var olanların özüne ve nedenlerine yönelip, tüm varlığın yapısını ve iç bağlantısını kavramak istediğini söyler ve ona göre en büyük mutluluk bu yapıyı düşüncede gör-

medir, yani *theoria*'dır. Hegel bütün varlığı –doğası ile kültürü ile düşüncede– salt bilmek kaygısiyle yansıtmaya çalışır. Eukleides, her şeyden önce, mekân denilen gerçek parçasının yapısını ve yasalarını bilmek istemiştir. Sonra çok geniş bir uygulama alanı bulacak geometrisi böyle doğmuştur. Oysa eski Mısırlılar Nil'i düzenlemede –göz önünde bulundurdukları da buydu– işe yarar birkaç geometri teoremi bulmaktan pek ileri gidememişlerdi. Bunlar, Eukleides geometrisinde olduğu gibi, belli ilkelere dayanan bir bütün oluşturmazlar. Tutarlı bir bütüne bağlı olmayan *parça bilgiler* Doğu düşüncesinin bir özelliğidir. Onun için, aralarında bağlantılı önermelerle değil, çokluk, aforizmalar, özdeyişlerle anlatılır bu bilgiler.

Ne türlü temellere dayandığını, gelişmesinin nerelere vardırdığını kalın çizgileriyle göstermeye çalıştığım, tarihin başka bir yerinde rastlanmayan bir stildeki Batı uygarlığı bugün *bütün insanlığın malı* olmak yolundadır. Bir zamanların büyük kültür merkezleri Çin de, Hind de bugün yeni kültürlerine biçim veren düşünceleri Batıdan almaktadırlar. Biz de *Tanzimat*'la bu uygarlığa, ister istemez, katılmak durumuna gelmiştik. Ancak, Batı kültürünü oluşturan ilkeleri bilmediğimizden, bilmek için de gereği gibi davranmadığımızdan, hele bu kültürün temeli olan Klâsik Çağa inmediğimizden –Cumhuriyete kadar– duraksamalar içinde bocaladık. Batının yalnız tekniğini alalım, kültürümüze dokunmayalım gibi olmayacak denemelere giriştik. Atatürk böyle bir ayrımın olamazlığını kavrayan ve ona göre davranan kimsedir. Onun devrimlerinin başarısı, hem tarihin gidişine uygun olmalarından, hem de Batı uygarlığının belli ilkelerden oluşmuş bir *bütün* olduğu bilincine dayanmalarındandır.

Son otuz yılda bizde olup bitenler, Atatürk'ün getirdiği kesin yönelişi sarsmağa başlamışlardır. Bu arada din eğitimine dayanan okulların gittikçe artması, bir akılcı kültür stilinden nasıl uzaklaşmakta olduğumuzun elle tutulur kanıtıdır. Ama, bilime dayanan çağdaş bir toplum, aydınlık düşünebilen bilgili insanlarla ayakta durur ve ileri gider. Bunu bilmemiz de kültür enerjimizi *yapıcı* olarak kullanabilmemizi sağlar.

Prof. GÖKBERK, tartışmaya canlılık vermesi bakımından her soruyu ayrı ayrı yanıtlamayı daha uygun bulduğunu söyleyince, Başkan ERHAT, konuşmacının dileğine uyarak, sorular ve yanıtlar konusunda izlenen yöntemi değiştirdiğini bildirdi, ve soru sormak isteyen ilk dinleyiciye söz verdi.

M. KÜYEL — Sözünüze başlarken, çağımız uygarlığının Yunan uygarlığına çok şeyler borçlu olduğunu belirttikten sonra, bir örnek getirdiniz. Dediniz ki, "Thales arkhenin su olduğunu söylediğinde, sanılabileceği gibi, pek öyle saf bir şey söylememiştir. Gerçekte iki önemli karakter göstermiştir; bunlardan biri : bağımsızca düşünebilmek. Neden bağımsız olduğunu da konuşmanızın sonuna doğru anladım : dinden bağımsız. Ve bunu o zamana

değin görülmemiş bir olay olarak nitelediniz. Ben buna katılmıyorum. Çünkü Thales'den önce kendi başına düşünen pek çok insan olmuştur. Bunların ürünlerini, bilim tarihi, Mısır ve Mezopotamya uygarlığını astronomi, matematik ve tıp yönünden inceleyerek bize göstermiştir. Bunlar felsefe değil belki, ama insanın kendi kendine yaptığı şeylerin en güzelidir. Sonra, bu düşünce dizisi içinde, giderek, dinin insana ayak bağı olduğu gibi bir duyguya da kapıldım. Ama, dini insana ayak bağı yapan gene insanın kendisi değil mi? Kritias demiş ki, "din, kurnaz politikacıların insanı yönetmek için uydurdukları bir sistem".. Öyleyse, şöyle bir soru sorulabilir : evrensel insanı amaçlama çabası içinde politikacı insanın dışında mı kalacak? O zaman, evrensel, evrensel olmaktan çıkıyor. Asıl sormak istediğim ise : bilim verileri Thales'in bu işi yapan ilk kişi olmadığını gösterdiğine göre, insanı betimlemek için nerden hareket etmeli? Darwin'den mi, historismus'dan mı, yoksa bu ikisini bağlayan başka bir noktadan mı?

M. Gökberk — Herşeyden önce şunu belirtmek isterim ki, Thales'de ilk belirtisini gördüğüme inandığım o ilk adım, yani bağımsız düşünce, iyice anlaşılması için birçok yerlerde yinelediğim gibi, hep dinden bağımsız bir adımdır. Din kollektif bir hayal gücünün ürünüdür. Burada ise, söz konusu olan tek bir insan. İnsan daha ilk günden başlayarak kendi varlığı ve kendi dışındaki varlıklarla ilgili birçok şey üzerinde durmuş, birçok sorular sormuştur. Ama benim demek istediğim, bunların yanıtlarını dinde hazır olarak bulduğu halde, bu Thales denilen kimse, hazır yanıtlarla yetinmiyor; kendisi bir karşılık bulmaya çalışıyor. Bence önemli olan bu tutumdur. Varlığın nedeni için bulduğu karşılık pek çocukça olabilir, ama o çocukça şey bugün nereye kadar gelmiştir? Bugün atom çağında yaşıyoruz. Hep bu tutum getirmiştir bizi bu noktaya. Elbette bütün bunlar Yunanlılarla başlamıyor. Mısır'da, Mezopotamya'da gelişmiş bilimler var; ancak Yunanlıların attığı ilk adım, ve benim onlardan önce başka yerde bulunamıyacağına inandığım şey teori'yi ortaya koymalarıdır. Oysa Mısır'da tümüyle bir pratiğe yöneliş var. Örneğin bütün yaşamlarını bağladıkları Nil ırmağını düşünelim. Zaman zaman taşıyor; taştığı yerlere hayat getiriyor, onun dışı ise çöl kalıyor. O bakımdan, ırmağın akışını ayarlamak gerekiyor. Bu düzenlemeyi yaparken de bir takım teoremler geliştiriyorlar. Bir de Eukleides'i düşünün : Eukleides'in geometrisini pratik kaygılar geliştirmiş değil. Mekân denilen bir gerçeğin parçasına yöneliyor : bu nedir diye soruyor, yapısına bakıp yasalarını bulmaya çalışıyor.. ve geometri ortaya çıkıyor. Yortu günlerini hesaplama kaygısından astronominin ilk adımları atılıyor. İşte ben bu teori-pratik ölçütüne dayanarak, bağımsız düşüncenin ilk adımını Yunanlılar atmıştır, diyorum.

M. Tosun — Ben de Sümer'lerle, Akat'larla ilgilendiğim için, aynı soruyu sormak istiyordum : bugünkü kültürümüzde, gerek hukuk ve devlet kuruluş-

larında, gerekse gündelik yaşamımızda Sümer'lerin etkileri görülüyor : yani, her şey Yunan'la başlamıyor. Bu bir bayrak yarışı; ne kadar payımız olduğunu söylemek istiyorum. Örneğin, Sümercede bir 'ti' işareti vardır. Bu 'ti' işareti hem hayat, can demek, hem de kaburga kemiği demektir. Tâ Sümerlerden, İbran'lardan, Tevrat'tan, İslâm görüşüne kadar, denir ki, Havva Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılmıştır.. Bunu nasıl açıklayabiliriz?

M. Gökberk — Prof. Küyel'e verdiğim yanıtı yineliyebilirim. Yunan'da belli bir gelişme ve bugünkü uygarlığımızı biçimleyen bir tutum görüyoruz : yani, dinden ve pratikten arınmış olarak, yalnızca bilmek için bilmek. Bugün büyük bir teknolojik kültür içinde yaşıyoruz. Sanıyoruz ki bilgi, hep böyle pratikte bir şeyler yapmak için aranır. Bu, ancak, ortaya atılan bir teori'nin uygulamasıdır. Gerçek bilim adamı önce bilmek ister. Bu nedir, diye sorar; bilmek istediklerine düşüncenin gözüyle yaklaşır. İşte bu yöneliş, elimizdeki belgelere göre, yalnız Thales'le başlamıştır.

S. Sinanoğlu — Ben kendi soruma geçmeden önce, sayın Küyel'le, sayın Tosun'un açtıkları tartışmayla ilgili bir iki söz söylemek istiyorum : öteden beri tartışma konusu olan 'herşey Yunan'la başlar' ifadesi, belli bir hareket noktası aramak bakımından doğrudur. Hiçbir uygarlığın sıfırdan başlamadığını elbette hepimiz biliyoruz. Mısır ya da Mezopotamya'nın o büyük ve çok eski uygarlıkları ile ilgili pek çok araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaların verilerine dayanarak, o uygarlıklarda astronominin, matematiğin, ya da geometrinin hayli gelişmiş olduğunu biliyoruz. Ancak, Yunan dünyası ile ilgilenenler şunu da bilirler ki, İyonya'daki o küçük şehir devletlerinde bir takım teoriler ortaya atan kişiler toplumun hayatına etki yapmışlardır. Toplumu geleneksel yaşamdan koparabilmişler ve o topluma evrimin yolunu açmışlardır. Bizim Mısır'da ya da Mezopotamya'da bulamadığımız budur. Pek uzağa gitmeden, canlı bir örnek getirmek isterim : kısa adı Tübitak olan bir Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu vardır. Unesco millî komisyonu bir de *Titak* tasarımı üzerinde durdu : Türkiye İnsan ve Toplum Bilimleri Kurumu. Tübitak'ın kolaylıkla kurulmasına ve oldukça iyi çalışmasına karşılık, bu ikinci kurumun kurulması hiç de o kadar kolay olmuyor. Çünkü bu, toplumun doğrudan doğruya yaşamını, geleneklerini, yerleşmiş kurumlarını etkileyebilecek bir kuruluştur. Teori ile pratik arasındaki gerçek fark burda açıkça ortaya çıkıyor. İşte Yunan'da, sayın Gökberk'in de söz konusu ettiği gibi, bu teorik düşüncenin temelleri atılmış ve gözlemin ötesine geçilmiştir. Her insan, elbette, başlangıçtan bu yana, kendini ve kendi dışındaki varlıkları gözler; ama her insanın yapamadığı, o gözlemleri zihninin içinde bir işlemden geçirip belli kavramlara ulaşmaktır. Mısır'da ya da Mezopotamya'da göremediğimiz bu sonuçtur. Ayrıca, şunu da belirtmeliyim ki, topluma etki edebilecek bir teorinin ortaya atılabilmesine ancak demokratik rejimler olanak tanırlar. Bu açıdan bakıl-

dığında, hukuk devleti anlayışının da gene İyonya'dan çıkmış olmasını doğal karşılıyoruz.

Benim sormak istediğime gelince : değil mi ki, bu bilimsel düşünce, kendi verilerini ortaya koyduktan sonra, insanları bütün metafizik bağlantılarından kurtarmıştır, öyleyse insanlar, A. Camus'nün dediği gibi, bir boşlukta, bir görelilik içinde, bir kaypak taban üzerinde mi duruyorlar? Bilimsel görüşün egemen olduğu bir ortamda insan yaşamına bir anlam, bir amaç saptayabilmek için ne gibi değişmez, evrensel kurallar bulabiliriz? Örneğin, Anaksimandros'un görüşüne göre, ana ilkeden ayrılan ve ayrı bir varlığa sahip olan nesnelerin bir tür ayrıcalıkları oluyor. Doğa yasası gereği bu ayrıcalığı geri vermeleri ise ölüm denen olguyu açıklıyor. Ayrıcalığı ne olursa olsun, yani, ister insan, ister bitki, ister hayvan olsun, yaşayan her canlı sonunda ölecektir. Böylesi kaçınılmaz baskıya karşın, bilimsel düşüncenin, lâik ahlâkın egemen olduğu toplumlarda kişiler yaşamlarına bir anlam, bir amaç vermek istediklerinde nasıl bir davranışa girerler?

M. Gökberk — Bilimsel tutumun bir göreliliğe yol açtığını ve bu göreliliğin de insan yaşamı için kaypak bir taban oluşturduğunu söylediniz. Bu sonuç, bilimsel düşüncenin, aklın ürünüdür; akıl ise birleştirici bir unsurdur. Büyük bir kültür bunalımına yol açan Sofistlerle Sokrates'in savaşını düşünelim. Sofistler, herşeyi bir thesei-physei ölçüsü ile değerlendirmeye gitmişler, bir görelilik getirmişlerdir. İnsan eliyle konmuş olan herşeyden kuşku duyuyorlardı; ve bu nedenle büyük bir değerler kargaşası ortaya çıkıyordu. Sokrates ise bir varsayım ileri sürüyor : bu göreliliğin yarattığı birleşememeye karşılık, herbirimizin taşıdığı ortak değerler var; bu ortak değerler, konuşarak, birlikte ortaya çıkarılmalı diyor. Platon ve Aristoteles de bu geleneği sürdürmüşler. Birleştirici unsur olarak aklı görmüşlerdir. Ama bu akılcı kültürün de insan yaşamında boş bıraktığı, yanıtsız bıraktığı yerler var; onları kabullenmekten başka çare yok.

N. Neftçi — Herşeyden önce bize bu düşünce şölenini sunan arkadaşlarımıza teşekkür ederim. Sayın Gökberk'den bir konuda açıklama rica edeceğim : batılı düşünce ve evrim kuramını dün de görüştük. Batı bir bunalım geçiriyor, dendi. Buna ben de katılıyorum. Batı, insan usunun geleceğe açık kuramlarıyla özgür biçimde varmış olduğu noktada bunalım geçiriyor. Buna bilimsel ve teknolojik ağırlığın etkisini de ekleyebiliriz. Batı bu bunalımı geçirirken, şimdi bir de bize bakalım : biz Atatürk devrimiyle batılı düşünceye açılmışız; bir bakıma, kendi rönesansımızı yapmışız. Dogmatik bir toplumken, tümden gelimin egemen olduğu bir felsefeden tüme varıma biz Atatürk devrimiyle geçmişsiz. Oysa, şu anda, Batı tüme varım felsefesinin yarattığı bir bunalım içinde görülüyor. Bu durumda bizim bunalımımız, tümden gelimlerden kurtulamamanın, tüme varıma ise henüz ulaşamamanın yarattığı bir bunalım mıdır, yoksa Batı bunalımı ile aynı paralelde midir?

M. GÖKBERK — Batıdaki bunalımı doğuran etkenler nelerdir? Ortada bir yapı değişikliği var; bir uygarlık aşaması, bir biçimden bir başkasına geçiş söz konusu. Bundan 150-200 yıl öncesine kadar süregelen Ortaçağ'ın tarım kültürü kapanıyor. Teknik gelişmelerle yeni bir endüstri toplumuna ya da uygarlığına geçiliyor. Bizim de, elbette, bu geçişlere paralel olan ya da olmayan yanlarımız var. XIV.-XVI. yüzyıllarda rönesansını yaşamış olan Batının sosyal ve ekonomik yapısı ile bizim tarihsel öz geçmişimiz arasındaki büyük farkı unutmamak gerek. Ama, Rönesans'ı, özellikle, dine yönelik bir kültürden bir dünya kültürüne dönüş, bir lâiklik olarak anlıyorsak, biz de bugün o rönesanstayız demektir. Batı, bin yıllık bir aradan sonra rönesansa açılmıştır. Bu bin yıllık Ortaçağ bir rastlantı değildir; Kilisenin kaprisinden de doğmamıştır. Uzun yüzyıllar Akdeniz ve çevresine bir sosyal düzeni, bir 'pax romana'yı kazandırmış olan bir politik yapı çöküyor. Roma imparatorluğunun bu çöküşünden sonra, barbar akınları, kavimler göçüyle büyük bir kültür anarşisi doğuyor ve bir kültür yıkıntısı bırakıyor geride. İşte bunun üzerine, ister istemez, Ortaçağ çıkıyor ortaya. Ve bin yıllık bir sıkıntıdan sonra rönesansa varılıyor. Şimdi, biz de dinsel bir dünya görüşünden kopma durumundayız; ama bir türlü kopamıyor ve bu kopamayışın sıkıntıları, üzüntüleriyle içiçe yaşıyoruz. Bu bakımdan, Batıdaki bunalımla bir ortak yanımız var; ama, dediğim gibi, bir çok farklılıkları göz önünde bulundurmayı unutmayalım.

E. AKURGAL — Sayın Küyel'in ve Sayın Tosun'un ele aldıkları konu günceldir ve Türkiye'de her zaman için güncelliğini sürdürecektir. Aslında, Sayın Gökberk ve Sayın Sinanoğlu yeterince değindiler, ama konuyla ilgili bir iki söz de ben söylemek isterim: herşeyden önce doğuda, bildiğimiz Yunanlı anlamda bilimsel çalışma olarak hiçbir şey bulunmamıştır. Örneğin VII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Asurbanipal, gençliğinde bilim adamı olarak yetiştirilmiş bir kraldı. Çok da büyük bir kitaplığı vardı. Bu adam, "ben bütün eski dilleri ve bilim olarak da, toplamayı, çıkarmayı, çarpmayı ve bölmeyi bilirim" der. Dünyanın o zaman için en büyük kitaplığına sahip olan ve bilim adamı olarak yetiştirilen Asurbanipal'in bildiği bu kadardır. Hiç kuşkusuz, Thales Mısır'ı, Mezopotamya'yı görmüş, gezmiştir; ama ordan aldıkları yalnızca bilgi olmuştur; yani, bilim haline gelmemiş, birikmiş bir bilgi. Bu konuda objektif olduğumu belirtmek için bir kitabımdan söz edeyim: "The Birth of Greek Art". Bu kitapta Yunanlıların VIII. ve VII. yüzyıllarda yüzde seksen doğulu olduklarını göstermiştim. Ama Yunanlılar doğunun iki boyutlu bilgisini üç boyuta getirmiş insanlardır. Bir Yunan mucizesi vardır ve biz ne yapıp edip bu mucizeyi anlamak, kabul etmek zorundayız. Doğunun varlığını, onun Yunan bilimine, Yunan düşünce yaşamına verdiklerini inkâr etmemekle birlikte, Yunanlıların gerçekten bir mucizeye ulaştıklarını kabul etmek zorunluluğu karşısındayız. Bu bir ortam sorunudur. Örneğin, Asur devletinde, özellikle

derinliğine kabartmalarda perspektifin eşiğine gelinmiştir; ama orada kalmıştır. Çünkü Asur'da otokratik bir yönetim vardır ve sanatçı yalnızca büyük kralın emrinde çalışır. Onun rekabet edeceği bir adam yoktur karşısında; rekabet edemeyince de gelişememiştir. Yunanistan'da ise herkes eser yaptırıyor; sanatçı rekabet olanağı buluyor. Elbette, Mısır'da ve Mezopotamya'da Thales'inkine benzer düşünceye sahip insanlar olmuştur, ama bu düşüncelerini uygulayacak ortamı bulamamışlardır. Böyle bilimsel çalışmalar, özgürlükçü çalışmalar, daha çok, küçük şehir devletçiklerinde gelişme ortamı buluyor. Bugünkü Amerika, Almanya, Rönesansın küçük devletleri, bizim Selçuk küçük devletleri, Sümerlerdeki, Yunanlılardaki, Hititlerdeki küçük devletler en güzel örneklerdir. Yönetim bir büyük patronun emrinde olmadığı için, küçük kentler arasında rekabet doğabiliyor. Bu yaratıcı dürtü, sanırım, yalnızca özgürlük ortamlarında beliriyor.

A. Erhat — Sayın Gökberk, "Thales'den kalkan çizgi Einstein'a kadar varır" dedi. Halikarnas Balıkçısını anımsattı bu söz bana. Balıkçı derdi ki: "Thales'den kalkan çizgi Einstein'a daha çabuk varacaktı, eğer Platon olmasaydı, ve onun idealizmi araya girmeseydi. Biz de physis'i arayan, physis üzerinde düşünen kimselere bağlanıyoruz bugün." Biz ise: "Platon da insanı getirdi" diyorduk, ama bir türlü dinletemiyorduk Balıkçı'ya.

İ. Kuçuradi — Sayın Prof. Gökberk, Thales ile *theoria*'nın başladığını söyledi. Biz *theoria*'dan, var olanın esas yapısını araştırmayı ve bu dünyanın gerçekleri içinde bir karşılık bulmayı anlıyorsak, sayın Gökberk'e karşı çıkan arkadaşlarımız acaba Thales'den önce ortaya atılmış böyle bir soru-yanıt örneği getirebilirler mi?

Konu üzerinde başka söz alan olmadığı için, Başkan Erhat sözü Prof. Dr. Sevda Şener'e verdi.